

Серыя «У дапамону педагогу» заснавана ў 1995 годзе

Навукова-метадычны часопіс

Выдаецца з IV квартала 1995 года

Пасведчанне аб дзяржаўнай реєстрацыі сродку масавай інфармацыі

№ 640 ад 04.09.2009, выдадзенае Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Выходдзіць штогодзя з II паўгодзя 2005 года

№ 10(192)•2017

кастычнік

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА

Рэдакцыйная камегія

Галоўны рэдактар

Алесь Іванавіч БЕЛЬСКІ, доктар філалагічных навук, прафесар

Першы намеснік галоўнага рэдактара

В. І. ІЎЧАНКАЎ, доктар філалагічных навук, прафесар

Намеснік галоўнага рэдактара

І. У. БУЛАЎКІНА, галоўны спецыяліст

управліення агульной сярэдняй аддукацыі

Міністэрства аддукацыі Рэспублікі Беларусь

А. У. БЕЛЬСКАЯ, адказны сакратар

Р. А. БАРАВІКОВА, лаурэат Дзяржаўнай

прэмii Рэспублікі Беларусь

Г. М. ВАЛОЧКА, доктар педагогічных навук, дацэнт

Л. М. ГАМЕЗА, доктар педагогічных навук, дацэнт

М. В. ЖУКОВІЧ, дырэктар сярэдняй школы № 1

імя В. Х. Галаўко г. Бярозы

В. У. ЗЕЛЯНКО, кандыдат педагогічных навук

Т. У. ЛОГІНАВА, начальнік аддзела

метадычнага забеспечэння гуманітарнай аддукацыі

Нацыянальнага інстытута аддукацыі

А. А. ЛУКАШАНЕЦ, доктар філалагічных навук,

прафесар, член-карэспандэнт НАН Беларусі

А. М. МАКАРЭВІЧ, доктар філалагічных навук, дацэнт

Т. І. МАРОЗ, кандыдат педагогічных навук, дацэнт

М. І. НАВУМЧЫК, настаўнік-метадыст,

намеснік дырэктара па вучэбна-метадычнай работе

Маларыцкай раённай гімназіі

З. І. ПАДЛІПСКАЯ, член праўлення

Саюза пісьменнікаў Беларусі

А. К. ПЕКАЧ, настаўнік-метадыст ліцэя № 2 г. Мінска

М. Р. ПРЫГОДЗІЧ, доктар філалагічных навук, прафесар

А. В. РУЦКАЯ, заслужаная настаўніца Беларусі

Н. С. СТАРЖЫНСКАЯ, доктар педагогічных навук,

прафесар

Т. І. ШАМЯКІНА, доктар філалагічных навук, прафесар

Г. І. ШМАЯНКОВА, настаўніца вышэйшай катэгорыі,

намеснік дырэктара па вучэбнай работе сярэдняй

школы № 27 г. Магілёва

І. Ф. ШТЭЙНЕР, доктар філалагічных навук, прафесар

С. А. ЯЗЕРСКАЯ, метадыст Нацыянальнага інстытута

аддукацыі

М. Г. ЯЛЕНСКІ, доктар педагогічных навук, прафесар

**Заснавальнік і выдавец —
РУП «Выдавецтва “Адукацыя і выхаванне”»
Міністэрства аддукацыі Рэспублікі Беларусь**

Вул. Будзённага, 21, 220070, г. Мінск
тэл.: (017) 297-93-20 (адк. сакратар)
тэл.: (017) 297-93-22 (аддз. маркетынг)
факс: (017) 297-91-49.
E-mail: belmova@aiv.by, <http://www.aiv.by>

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА

Запрашаем на ўрок

- 3** Кузьмінова С. В. Неразвітыя і развітыя сказы (V клас)
- 6** Раманенка Т. М. Сказы з аднароднымі членамі (без злучнікаў і са злучнікамі), знакі прыпынку (V клас)
- 9** Нікалайчык Т. М. Асабовыя і безасабовыя дзеясловы, іх ужыванне і правапіс канчаткаў (азнамленне) (VII клас)
- 11** Шыцько С. М. Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі часткамі (IX клас)
- 16** Якімовіч А. М. Творчыя ўрокі па беларускай мове ў XI класе
- 22** Навумчык М. І. Вывучэнне «Падслуханай казкі» Андрэя Федарэнкі (тэставае заданне, V клас)
- 25** Удот Ж. Ю. Максім Багдановіч. Верш «Маёвая песня» (урок у VII класе)
- 28** Бычэнка А. А. Уладзімір Караткевіч. «Паром на бурнай рацэ» (урок у VIII класе)
- 32** Петрашкевіч Н. І. Станоўчыя і адмоўчыя вобразы ў п'есе Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошнім» (урок у X класе)
- 36** Пісарык В. Д. Трагічны лёс дзяцінства ў аповесці Віктара Казько «Суд у Слабадзе» (план-канспект урока ў XI класе)

Сучасная літаратура

- 39** Жардзецкая А. У. Адлюстраванне гістарычнага мінулага ў сучаснай беларускай прозе (на матэрыяле рамана Алеся Наварыча «Літоўскі воўк»)

Рыхтуемся да алімпіяды

- 43** Доўгаль Д. А. Лінгвакультуралагічны падыход у падрыхтоўцы навучэнцаў да алімпіяды па беларускай мове і літаратуры

У дапамогу маладому настаўніку

- 49** Фёдарава Л. М. Рознаўзроўневыя тэставыя заданні па беларускай мове

Пазакласная работа

- 56** Зяткіна Н. М. Інтэрактыўная віктарына «Чароўны квадрат» для вучняў VI класа

- 59** Руткевіч Н. А. У пошуках скарбай: інтэлектуальная-пазнавальная гульня для вучняў X класа

Займальны матэрыял

- 62** Крыжаванкі. Склала Г. В. Падаляк

Кнігі выдавецтва «Адукацыя і выхаванне»

- 64** Дуброўскі А. У. Гармонія зместу і формы

На другой старонцы вокладкі — партрэт Івана Пташніка (1932—2016). *Мастак А. Ю. Прынъкова.*

На трэцій старонцы вокладкі — фотаздымак Каменя філарэтаў, які знаходзіцца каля вёскі Карчова Баранавіцкага раёна, ва ўрочышчы Кут, недалёка ад Туганавіцкага парку. Быў месцам сустрэч «філарэтаў», членуў канспіратыўнага таварыства патрыятычнай студэнцкай моладзі: А. Міцкевіча, Т. Зана, Я. Чачота, І. Дамейкі, Ф. Малеўскага і інш. Гэты валун прынесены ледавіком са Скандынавіі каля 200—120 тыс. год назад, маса 32 т. *Фота К. К. Шастоўскага.*

Дасылаючы матэрыялы для публікацыі ў нашым часопісе, аўтары тым самым перадаюць выдаўцу невыключныя маёмынныя права на ўзнаўленне, распаўсюджванне, паведамленне для ўсеагульнага ведама і іншыя магчымыя способы выкарыстання твора без абмежавання тэрыторыі распаўсюджвання (у тым ліку ў электроннай версіі часопіса).

Рэдактар і карэктар А. У. Бельская. Камп'ютарны набор А. У. Бельской, В. М. Ліхачовай. Макет і вёрстка А. П. Хутнай.

Выход у свет 26.10.2017. Фармат 60×84^{1/8}. Папера афсетная. Друк афсетны. Ум. друк. арк. 7,44. Ул.-выд. арк. 7,44.
Тыраж 1707 экз. Заказ 136. Ціна свабодная.

Адрес рэдакцыі часопіса «Беларуская мова і літаратура»: Вул. Будзённага, 21, 220070, г. Мінск, тэл.: 297-93-20.

Надрукавана ў таварыстве з абмежаванай адказнасцю «СУГАРТ».

ЛП № 02330/427 ад 17.12.2012. Вул. Валгаградская, 6, корп. 2, каб. 287, 220012, г. Мінск.

А. У. ЖАРДЗЕЦКАЯ,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

АДЛЮСТРАВАННЕ ГІСТАРЫЧНАГА МІНУЛАГА ў сучаснай беларускай прозе (на матэрыяле рамана Алеся Наварыча «Літоўскі воўк»)

Значная роля ў развіціі нацыянальнай літаратуры належыць творам на гісторычную тэматику, якія, адлюстроўваючы мінулае, раскрываюць праз мастацкія вобразы сутнасць грамадскага ладу, яго ідэалогію, псіхалогію чалавека і інші. Акцэнтаванае ўвядзенне пісьменнікамі ў падзеянную канву твора разнастайных паядынкаў, бітваў герояў, апісанне адзення, бытавых дэталяў, шырокое выкарыстанне старадаўніх абраадаў, вераванняў, песень дапамагаюць стварыць гісторычны каларыт эпохі і адчуць народны дух.

Гісторычная тэма ў беларускай літаратуре прыйшла адметны шлях. Зварот да гэтай тэмам быў цесна звязаны з актыўізацыяй нацыянально-адраджэнскага руху, абуджэннем гісторычнай памяці народа, выкліканы неабходнасцю ўсвядамлення кожным беларусам сваёй нацыянальнай непаўторнасці. Да мінулага свайго народа звярталіся Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Карусь Каганец, Максім Багдановіч, Вацлаў Ластоўскі, Максім Гарэцкі, Янка Купала і інш. У пазнейшы перыяд творчасць Янкі Купалы мела значны ўплыў на фарміраванне мастацкага стылю У. Караткевіча, у творах якога мы заходзімі ў ўсладжэнне гісторычнага мінулага свайго народа, і асобы гісторычнага героя.

Уладзімір Караткевіч, бяспрэчна, з'яўляецца лідарам у беларускай літаратуре ў распрацоўцы гісторычнай тэматыкі. Сваімі творамі ён даў магчымасць беларускаму народу адчуць гісторычную повязь з продкамі, абудзіў нацыянальную горднасць і любоў да Радзімы. Мінулае цікавіць пісьменніка як у яго гісторычна-канкрэтных праівах, так і ў народнапаэтычнай інтэрпрэтацыі. «У. Караткевіч паэтызуе герайчнае мінулае, выхоўвае любоў і павагу да сладкіх нацыянальных традыцый. Таму не выпадковыя і яго творчая

манера — паэтычна-рамантычна афарбоўка стылю, і сам падыход да гісторычнага мінулага, дзе паэтызацыя спалучаецца з глыбокім мастацкім даследаваннем» [1, с. 289]. Рамантычнасць адчуваеца і ў багатым выкарыстанні фальклору, разнастайных паданняў, легендаў і песень. Праз усе творы пісьменніка праходзіць ідэя пераемнасці пакаленняў, духоўнага адзінства народа.

Значным дасягненнем У. Караткевіча стала тое, што ён адлюстраваў працэс станаўлення і развіцця нацыянальнай свядомасці. Пісьменнік распрацаваў новую мастацкую канцепцыю беларускага мінулага, у аснове якой — разуменне ролі асобы і народных мас у гісторыі. Народная думка стала асноўнай у проблематыцы і мастацкай структуры рамана «Каласы пад сярпом тваім». Аўтар імкнуўся «зблізіць гісторычную праіду, што ўвасабляеца ў рамане ў досьць розных формах — ад публічнай голасу аўтара да дакументальных старонак палітычнай барацьбы пачатку 50-х гадоў, — з думкай народнай» [4, с. 245].

Рамантычную традыцыю У. Караткевіча ў адлюстраванні мінулага ў беларускай літаратуре 1980-х — 1990-х гг. плённа прадоўжылі Леанід Дайнека, Вольга Іпатава, Кастусь Тарасаў, Вітаўт Чаропка, творы якіх вызначаюцца захапляльным прыгодніцкім сюжэтам, легендарна-рамантычнай асновай і стылёвай разнапланавасцю. Пісьменнікі стварылі вобразы, якія ўвасобілі лепшыя рысы беларускага народа: мужнасць, высакародства, сумленнасць, нацыянальную горднасць, патрыятызм.

На пачатку XXI стагоддзя ў беларускай літаратуре акрэсліўся новы падыход да мінулага народа, у аснове якога — мадэрнізацыя рэчаіснасці і, па сутнасці, адыход ад уласна гісторычных

падзеі і фактаў, ускладненая метафарызацыя мінулага. Як узоры новай гісторычнай прозы, якая не прытымліваеца пэўных агульнаўпрынятых канонаў, варта разглядаць аповесці і раманы Людмілы Рублеўскай («Сэрца мармуровага анёла», «Пярсцёнак апошняга імператара», «Золата забытых магіл», «Скокі смерці і інш.»), раманы Уладзіміра Бутрамеева «Карона Вялікага Княства. Дысертацыя ў поўным сэнсе гэтага слова на тэму: хто ж такія беларусы, адкуль яны ўзяліся і што яны робяць у сусветнай гісторыі» і Алеся Наварыча «Літоўскі воўк».

Нягледзячы на імкненне прапанаваць арыгінальны погляд на гісторычны падзеі, Алеся Наварыч (псеўданім, сапраўднае імя — Аляксандар Трушко; нар. у 1960 г.) з'яўляецца яркім і адметным прадаўжальнікам традыцый У. Каараткевіча ў сучаснай нацыянальнай прозе. У гісторычным рамане «Літоўскі воўк», за які аўтар атрымаў спецыяльную прэмію Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, пісьменнік, як і яго таленавіты папярэднік, звартаеца да часоў паўстання Кастуся Каліноўскага. Але, як і ў рамане «Каласы пад сярпом тваім» У. Каараткевіча, у творы Алеся Наварыча вобраз Каліноўскага з'яўляецца не галоўным, а толькі эпізадычным. Аднак ён уведзены ў твор для «аўтэнтычнасці» ў перадачы падзеі, дадае інтрыгі, напружанасці і загадкавасці. Героі рамана «Літоўскі воўк» — прадстаўнікі шляхты і сялянепалешукі, носьбіты своеасаблівага светабачання і каларытнай мовы. Адзін з галоўных персанажаў твора — загадкавая і маліёнічая прырода Палесся. На старонках рамана шмат цудоўных і містычных балот і пушчаў, величнай прыгажосці Прывіці і Гарыні, на беразе якой і знаходзіўся Манкевіцкі фальварак, абкружены экзатычным паркам. Менавіта тут адбываецца дзеянне рамана ў час нацыянальнага паўстання. Аўтар з гонарам канстатуе: «Во дзе радзіма... Рачны простор, рака, якая з вясны яшчэ не ўвайшла ў берагі. Быць тут, жыць тут, векаваць... <...> Толькі тут, на радзіме, жыццё можа быць поўным, насычаным, расфарбаваным. А ты любі гэты ўквечаны бераг, сінечу неба... Уночы — россыпы густых зорак. Не, такіх зорак німа нідзе на свеце, так Сахачы — Вялікая Мядзведзіца, не зязюць нідзе. Пабыў, пабачыў... У Маскве ўсё іначай — і людзі інакшыя, і неба высачэзнае, нямілае. Тут мілей, бо ўсё сваё, вядомае...» [5, с. 74].

У творы перасякаюцца дзве сюжэтныя лініі — падзеі паўстання 1863 г. і «сямейная хроніка» Ежы і Аксаны Урбановічаў. Як і Каараткевіч, Алеся Наварыч «пераважна абмінае вірлівыя падзеі самога паўстання, абыходзіць пытанні “высокай” палітыкі рэвалюцыянераў і іх апанентаў». Яго цікавіць не столькі ідэалогія, тактыка і стратэгія паўстання,

колькі яго ўнутранае развіццё і супярэчнасці. Падзеі ў творы адбываюцца ў межах невялікага рэгіёна, на Палессі, у той часцы Беларусі, якая была аддалена ад эпіцэнтра рэвалюцыйных катаклізмаў, жыла сваім уласным, непадобным да іншых жыщцём» [3, с. 136]. Такім чынам, галоўная тэма рамана «Літоўскі воўк» — грамадская атмасфера на Заходнім Палессі ў час паўстання 1863 г. пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. Аўтарам узdyмаеца патрыятызму, абуджэння нацыянальнай свядомасці ў асяроддзі прагрэсіўнай моладзі, міральнаага аблічча манкевіцкай шляхты, самавызначэння беларускага народа, яго мовы, бязладдзя ў шэрагах паўстанцаў і сялянскай недаверлівасці да іх.

Цэнтральны ў рамане Алеся Наварыча з'яўляеца праблема патрыятызму, якая, як і ў рамане У. Каараткевіча «Каласы пад сярпом тваім», разглядаеца ў двух аспектах — гісторычным і фальклорным.

Галоўныя героі твора паказаны перш за ёсё як патрыёты і змагары. Самыя актыўныя паўстанцы — Артур Буевіч і Людовік Бароўскі, якія са зброяй у руках змагаліся супраць царскіх войскаў. Артур адзін з нямногіх у сваім асяродку, хто скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт і вярнуўся на радзіму з мэтай правядзення шэрагу дэмакратычных рэформ. Ён не толькі ўзначаліў узброене паўстанне ў родным павеце, але і ўзняў пытанне лёсу роднай мовы. Як сапраўдны патрыёт, ён канстатуе: «Любоў да радзімы пачынаеца з любові да бацькоў, да зямлі і да роднага слова...» [5, с. 107]. З-за немагчымасці адкрыта размаўляць на мове сваіх продкаў ён выкарыстоўвае яе ў падпольнай дзейнасці.

З вуснаў гімназіста Людовіка Бароўскага гучыць самая патаемная думка маладых барацьбітой за волю і долю: «Любата мець пашпарт уласнага краю. Жыць, як раней, пры Вялікім Княстве... Нашто нам кланяцца Москве ці Варшаве» [5, с. 46]. Ён называе сябе ліцвінам, з асаблівай павагай ставіцца да асобы Адама Міцкевіча. Людовіка вельмі хвалюе лёс роднай мовы: «Пра людзей трэба дбаць, пра незалежнасць краю... А то прыйдзе час, і свае ж, тутэйшыя, выракуцца мовы, і кнігаўкі стануть “чибисамі”, зязюлі — “кукушкамі”, кръждзюбы — “клестамі”. А на плісак стануть казаць “трасогузкі”. Не рускія, не расейцы, а свае янычары зробяць так, каб ніхто і не ведаў, што за птушка гівал ці задзярыхвост, забудуць назвы — цыранка, свіслук, хахатва...» [5, с. 251].

Пасля паражэння паўстання Людовіка судзілі ваенна-палявым судом і адправілі на катаргу. Артура Буевіча таксама арыштавалі, але ў выніку подкупу высокапастаўленых чыноўнікаў яго ўдалося вызваліць. Аўтар са з'едлівым сарказмам

гаворыць аб гэтым, бо на старонках рамана ўздымаеца яшчэ адна праблема — трагічнага лёсу беларускіх паўстанцаў. Хто не загінуў у баявых сутычках, былі смяротна пакараны царскімі ўладамі.

Адчуванне трагедыі часу ў творы ўзмацняе яшчэ аднін факт, калі каралі не толькі за ўздел у паўстанні, а нават за спачуванне яго ўдзельнікам: «Цяпер расейскія жандары ў Вільні хапаюць жанчын у чорным і, кажуць, задзіраюць спадніцы на галовы. Каб гэтак адварбіць насіць чорнае, жалобу па задушанай інсурэкцыі. Праўда, не зусім яшчэ і задушанай. Хто ведаў, колькі яшчэ хавалася па лясах з прагай помсты за забраны край» [5, с. 27].

Алесь Наварыч у сваім творы глубока раскрывае прычыны паражэння паўстання, а таксама вытокі непапулярнасці вызваленчага руху. Па-першае, паўстанцы разбягліся ў час паходу, не ішлі далей сваіх мясцін: сваё вызвалілі і хопіць. Па-другое, правячыя класы і сяляне па-рознаму ставіліся да паўстання. Дэмакратычная шляхта праводзіла ідэю роўнасці ўсіх людзей: «Глупства гэта ўсё. Кроў у людзей аднаго колеру — чырвоная...» [5, с. 48]. Юнаці імкнуліся данесці свае думкі да народа, агітавалі яго, аднак сяляне не верылі ў перамогу: «Не, нашага цара ніякія каралі не пабарукаюць» [5, с. 180].

Адным з такіх няўдалых агітатараў выступае ў рамане малодшы брат Артура Буевіча Стасік. Ён таксама поўніца патрыятычнымі пачуццямі, але яго няволытнасць, спалучэнне юнацкага максімалізму з дзіцячай наіўнасцю выклікалі адваротную рэакцыю з боку сялян, якія зусім не ўспрынялі яго заклікаў паўстаць супраць цара, змагацца за вольнае жыццё. Першы, з каго пачаў сваю агітацыю Стасік — стары селянін з кіем — скептычна заўважыў: «Куды нам тая свобода? Троє сыноў у мяне. А зямлі з жабіны прыгаршчы. За работай свету белага не бачаць. Нам бы зямелькі, а не свободы той!» [5, с. 150]. Яшчэ па-сапраўднаму не пачаўшыся, агіттарская дзеянасць малодшага Буевіча завяршаецца поўным правалам: на яго даносяць у жандармерыю, і ён вымушаны хавацца. Для Стасіка гэта быў добры ўрок: «Яму было прыкра, бо даводзілася прызнаць, што ён не разумнейшы ад гэтага дзядка. Наадварот — дурань дурнем» [5, с. 151]. У час паўстання Стасік Буевіч з апантанасцю расказваў усім пра новае жыццё, калі свобода будзе адваявана: «У нас будзе свая дзяржава, і мы назавём яе Беларуссю. У нас будуть свае школы, свае грошы... Як то было коліс...» [5, с. 217].

Шмат увагі на старонках рамана аўтар адводзіць паказу народа, глубока выяўляючы яго погляд на жыццё, уладкаванне краіны, паўстанне і сваё месца ў ім. Менавіта сялянская недаверлівасць да

паўстанцаў і стала галоўнай прычынай іх паражэння. Сяляне аднаголосна канстатавалі: «Не вольнасць нам патрэбна, не шляхецтва, але зямля» [5, с. 196]. Большасць сялян не верыла ў магчымасць палепшыць сваё жыццё. Тому Стасіку Буевічу, які даказваў, што пасля перамогі паўстання ўсе будуть роўныя, стары з кіем не верыць і выказвае свае аргументы: «Можа і так. Вашымі будуть суды, войскі, грошы. Грошы рыхтык вашымі будуть. І зямля ваша, і лес, і луг, а нашымі застануцца граблі, вілы, рыдлёўкі. <...> Дык яна, мова, у нас і так свая, мужчына, сялянская» [5, с. 150].

Яшчэ адной прычынай негатыўных адносінай сялян да шляхты была непахісная вера ў цара, спадзяванне на яго дабрадзеянасць: «А за нашым братам мужыком належна глядзець. Дурню дай волю, гэта ж разбой, грабежніцтва, гульба... Ды і над вашым панам-братам наглядчык трэба, ай трэба. Калі не цар, то нашыя брухачы на карак так сядуць, што заездзяць, не раўнуючы, як заездзілі вунь гэтую кабылу. <...> Воля для гэтых, хто ведае, нашто яму такая воля. А нам нашто воля?» [5, с. 151]. Гэтымі словамі тлумачыцца пазіцыя той часткі мужыкоў, якія не бачылі ў шляхецкім руху сілы, якая можа змяніць у лепшы бок жыццё простага чалавека.

Адметным вобразам у творы з'яўляецца Ясь Кавалец — напалову шляхціц, напалову селянін. Ён вылучаецца памяркоўнасцю, працавітасцю, гарманічнымі адносінамі да прыроды. Сваёй канцэпцыяй бачання свету Ясь увасабляе патрыёта-гуманіста. «Ён таксама сім-тым дапамагае паўстанцам, але робіць гэта вымушаны, бо арганічна не прымае кровапраліцця, непазбежнага ва ўзброенай барацьбе. Не па душы яму і жорсткасць, якую кіраўнікі паўстання праяўляюць не ў меншай меры, чым урадавыя войскі, кінутыя на яго падаўленне» [2, с. 165]. Яго погляды, прынцыпы і паводзіны нібыта не залежаць ад зневініх абставін, юнак жыве згодна са сваімі перакананнямі: «Выратаваў ад смерці не меней сотні чалавек. Хто яны: ці маскалі, якіх забілі б інсургенты, ці свае нейкія зраднікі, Яся мала турбавала. Усе яны людзі, роўныя перад Богам» [5, с. 182]. Ясь Кавалец з'яўляецца зводным братам Ежы Урбановіча, але вельмі адрозніваецца ад свайго рацыянальна-прагматычнага брата.

Алесь Наварыч глубока раскрыў психалогію і жыццёвую філасофію гаспадара Манкевіцкага маёнтка. Гэта сапраўдны, дбалы гаспадар, для якога незразумела, як дзеля Айчыны можна рызыкаваць дабрабытам: «У жыцці мусіць быць усё чысценъка, падмецена, правільна, — думаў аканом. — Усё на сваіх месцах, да ладу... Любыя разкія рухі прыводзяць да беспарадку... Рэвалюцыя, бунт ёсць зменлівая форма хаосу...» [5, с. 280]. Разважлівы і асцярожны, ён дапамагае

паўстанцам з адзінай мэтай — дагадзіць кахранай жонцы, выклікаць з яе боку павагу да сябе. З дапамогай грошай і спрытнасці яму ўдаецца застацца беспакараным з боку царскіх уладаў.

Аксана — маладая жонка пана Урбановіча — паказана ў творы як шчырая патрыётка і змагарка за незалежнасць свайго краю: «Паколькі сэрца належыць Бацькаўшчыне, як патрыётка, я аддам жыццё на карысць нашаму забранаму і зрабаванаму краю, калі гэта будзе патрэбна...» [5, с. 108].

Нягледзячы на тое, што ў час падрыхтоўкі паўстання яна выявіла смеласць і рашучасць, сапраўдных змагароў, якіх можна назваць рэвалюцынерамі, з яе і Ежы Урбановіча не атрымалася. «Глыбінныя рэвалюцыі, якія ўскalыхваюць грамадства і ўсё ж абнаўляюць яго, няхай і цаной большых і меншых, але непазбежных ахвяр, патрабуюць вялікай самаахвярнасці самых актыўных дзеячаў. Ні Урбановіч, ні Аксана на такую самаахвярнасць не здольныя. Іх часовая бунтарства аказалася бясплённым, як і шлюб, што не прывёў да нараджэння дзяцей. Тая бяздзетнасць, як і шмат што іншае ў рамане, выглядае сімвалічнай» [2, с. 166].

Пры разглядзе патрыятычнай проблематыкі вельмі істотны таксама і фальклорны аспект. Для Алеся Наварыча фальклор — частка духоўнай культуры народа. Пісьменнік «зачынае раман у стылі народных казак ці, хутчэй, дыдактычных апавяданняў, спасылаючыся на паданні, згадкі, на даўні час. <...> Найбольш яскравай удачай аўтара з'яўляецца вобраз літоўскага воўка, ягоны шлях ад ваўчаніці да вязня, выстаўленага ў клетцы на пацеху раскормленым панам, у якіх ён пазнае сваіх землякоў-крыгудзіцеляў і жорстка помсіць за скалечанае існаванне. <...> Воўк-Інсургент становіцца своеасаблівым сімвалам паўстання, у генезісе якога вельмі лёгка ўбачыць ўсё станоўчае і адмоўнае (аблезлыя задушаныя харты — то паны, а воўк — праўда, звыродак зямлі, істота ад зямлі, мужык, хлоп, селянін, які знішчае ўсё панскае, выкшталцонае, нязданнае для суровага жыцця» [6, с. 127].

Праз вобраз дзікага звера, яго лёс усведамляецца ідэя вольнага жыцця, бо, маючы незалежную

натуру, ён павінен быць паводле чалавечых правілаў. Праз адносіны Аксаны да ваўка як жывой цацкі, неразумення прыроднага характару звера паказана абмежаванасць выбару, залежнасць ад чужой волі. Невыпадкова твор пачынаецца са з'яўлення ваўкалака — такім чынам паказана двухбаковасць ідэі незалежнасці і мэт яе дасягнення: «Пах роднага і дух людзей, якія здрадзілі, бунтавалі ў ваўку кроў» [5, с. 29].

Сімвалічным у творы з'яўляецца і вобраз шчыгла, які настолькі прывык да сваёй клеткі, што не жадае вылітаць з яе на волю і тады, калі клетку адчынілі. Аўтар нібы сцвярджае, што воля даеца толькі таму, хто яе дамагаеца: «Вучоны шчыгол насыт пустое вядзерца, чэрпаў і чэрпаў з пустога карытца, пераносіў і пераносіў паветра з аднаго кутка клеткі ў другі, хоць дзверцы на волю былі адчынены» [5, с. 256]. Так і людзі, якія спрадвечна былі падняволыні, не заўажаюць магчымасці атрымаць волю. Тому канцоўка рамана сімвалічная. Літоўскі воўк (а ён выступае сімвалам незалежнасці), хаця і пакусаў паноў, але застаўся за кратамі, як родная Беларусь — пад прыгнётам.

Зварот пісьменніка да легендаў і паданняў навідковы. Алесь Наварыч імкнуўся раскрыць таямніцы нацыянальнага характару беларускага народа, яго герайчную і трагічную гісторыю. Звяртаючыся да фальклору, ён хацеў узвысіць свой родны край і жыхароў беларускага Палесся, а таксама паказаць Беларусь, яе душу і прыгажосць. Мы ўбачылі палешукоў людзьмі вельмі спілымі, мудрымі, асцярожнымі і памяркоўнымі, якіх вельмі цяжка пераканаць у чым-небудзь і скліць да чаго-небудзь. Яны далёкія ад палітыкі, а галоўнай каштоўнасцю для селяніна была зямля. У творы аўтар змог перадаць найтанчэйшыя зруші ў свядомасці герояў, якія пачынаюць усвядамляць сваю годнасць.

Такім чынам, у рамане «Літоўскі воўк» Алесь Наварыч выявіў майстэрства цікава і здаймальна апавяданца пра роднае Палессе і стылёвую разнапланавасць аўтарскай манеры. Можна сказаць, што ў адным творы празаік аб'яднаў прыёмы гісторычнага, фанастычнага, авантурнага і пісіхалагічнага раманаў.

Спіс літаратуры

1. *Андраюк, С. Пісьменнікі. Кнігі : літ.-крытыч. артыкулы / С. Андраюк.* — Мінск : Маст. літ., 1997. — 319 с.
2. *Бугаёў, Д. Гісторычнай проза Алеся Наварыча ў свяtle караткевічай традыцыі / Д. Бугаёў // Полымя.* — 2006. — № 3. — С. 163—167.
3. *Кузьмянок, А. Напружаная інтрыга, загадкавасць... / А. Кузьмянок // Маладосць.* — 2006. — № 1. — С. 136—138.
4. *Локун, В. У пошуках маральнага ідэалу: проза Уладзіміра Караткевіча // Полымя.* — 1993. — № 6. — С. 236—253.
5. *Наварыч, А. Літоўскі воўк : гіст. раман / А. Наварыч.* — Мінск : Маст. літ., 2005. — 285 с.
6. *Штэйнер, І. Беларусь з Палесся пачынаеца / І. Штэйнер // Маладосць.* — 2005. — № 10. — С. 118—127.